

. . . . . Σ Η Μ Α . . . . .

Ο.- 'Απὸ τὴν Ποντιακὴ λαογραφία. - " Τῇ Τρίχας τὸ γεφύρι ". Λίγα λόγια γύρω ἀπὸ τὸ θρύλο ἐνὸς γεφυριοῦ. Κείμενο Στάθη Εὐσταθιάδη.

Στὴ λύρα ὁ Γιωργούλης, μουσικὴ ἐπιμέλεια 'Ηρ. Κοκοζίδη.

. . . . . ἡ λύρα σβήνει . . . . .

'Απὸ τῆς πιὸ ἐκλεκτῆς Ποντιακῆς δημοτικῆς μας τραγουδία εἶναι καὶ τὸ τραγοῦδι " Τῇ Τρίχας τὸ γεφύρι ". Τραγοῦδι θρυλικό, χιλιотραγουδισμένο.

'Αφορμὴ νὰ τὸ σχολιάσωμε σήμερα ἔδωσε τὸ γράμμα τοῦ ταυτικοῦ μας ἀκροατῆ 'Ανδρέα Βασιλειάδη, Συν/σμός Βυζαντίου, Πάροδος Ἀέρου ἀριθ. 5, ὁ ὁποῖος μᾶς ἐρωτᾷ: " Στὸ τραγοῦδι - Τῇ Τρίχας τὸ γεφύρι - ἀκοῦμε τὴν ἐπὶ δὲ - " Ἐλα Δαφνοπόταμε ἢ Δάφνε μ' πόταμε μ' καὶ μυριγμένε -. 'Υπῆρχε στὸ Πόντο ποτάμι μὲ τὸ ὄνομα αὐτό, Δαφνοπόταμος; Τὸ γεφύρι τῆς Τρίχας χτίστηκε σ' αὐτὸ τὸ ποτάμι; " Τὰ ἐρωτήματα τοῦ ἀκροατῆ μας μᾶς ὁδηγοῦν στὴν ἀνάλυση τοῦ τραγουδιοῦ.

'Αρχίζομε μὲ μιὰ γενικὴ παρατήρηση. Πολλὰ Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγοῦδια ἔχουν τὸν αὐτὸ ἱστορικὸ πυρῆνα ἢ τὸ ἴδιο θέμα, ὅμως τὰ βρίσκειμε σὲ διάφορες παραλλαγές. Ἔτσι, ὑπάρχει ἀπὸ τὰ παλιὰ χρόνια ἕνας θρύλος γιὰ ἕνα ξακουσμένο γιοφύρι, πού ἡ στερέωσή του συνδυάστηκε μὲ τραγικὰ γεγονότα. Ποῦ βρίσκεται λοιπὸν τὸ ποτάμι, ὅπου καὶ τὸ ξακουσμένο γιοφύρι;

'Υπάρχει τὸ ντόπιο Ἑλλαδικό τραγοῦδι τῆς Ἡπείρου, τῆς Ἀρτας τὸ γεφύρι. Ἀλλὰ καὶ στὸν Πόντο τραγουδιόταν τὸ ἴδιο τραγοῦδι στὴν Ποντιακὴ διάλεκτο. Καὶ τὸ πρῶτο πρόβλημα, πού τίθεται εἶναι: Ποιὰ εἶναι ἡ πατρίδα τοῦ τραγουδιοῦ γιὰ τὸ στοιχειωμένο γεφύρι; Εἶναι ὁ Πόντος ἢ γιὰ ἡ Ἡπειρος; Διατυπώνεται ἡ ἀποφῆ ἀπὸ πλευρᾶς Ποντιακῆς, ὅτι τὸ τραγοῦδι ἔχει πατρίδα τὸν Πόντο. Μάλιστα μερικοὶ ἰσχυρίζονται, ἀδριστα ὅμως, ὅτι ὁ πῆρχε στὸν Πόντο καὶ συγκεκριμένο ποτάμι, ὅπου στὰ παλιὰ χρόνια μὲ τραγικὰς θυσίες στέριωσαν οἱ ἄνθρωποι τὸ ξακουσμένο γιοφύρι. Ἀλλὰ ἡ ἀποφῆ αὐτὴ δὲν νομίζομε, ὅτι ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα. Ἐμεῖς πιστεύομε, ὅτι τὸ θρυλικὸ αὐτὸ τραγοῦδι ἔχει πατρίδα τὴν Ἡπειρο, τὴν Ἀρτα, ὅπου τὰ στοιχεῖα ἀπὸ τοὺς στίχους του ἀνταποκρίνονται σὲ πραγματικὰ δεδομένα - ~~γεφύρι~~ ποτάμι ὀρμητικὸ, ἀπότομες ὄχθες κλπ. Μὰ καὶ τὸ κείμενο τοῦ τραγουδιοῦ - τῆς Ἀρτας τὸ γεφύρι - ἔχει μεγαλότερη πληρότητα.

Καὶ τῆς Ἀρτας τὸ γεφύρι καὶ τῇ Τρίχας τὸ γεφύρι, ἀνεξάρτητα ὅτι τὸ Ποντιακὸ μιλάει γιὰ χίλιους μαστόρους καὶ μύριους μαθητάδες, ἐνῶ τὸ Ἡπειρώτικο γιὰ 45 μαστόρους καὶ 60 μαθητάδες, ἔχουν τὴν ἴδια πλοκὴ κατὰ βάση. Ἄς δοῦμε μερικοὺς στίχους κι' ἀπ' τὴς δυὸ παραλλαγές.

Ἀκοῦστε πῶς ἀρχίζει τῆς Ἀρτας τὸ γεφύρι:  
Σαράντα πέντε μάστοροι κι' ἐξήντα μαθητάδες,  
γιοφύριν ἐθεμέλιωναν στῆς Ἀρτας τὸ ποτάμι.  
Ὁλημερίς τὸ χτίζανε, τὸ βράδυ γιγρεμιζόταν.

Ἀκοῦστε καὶ τοὺς στίχους τοῦ Ποντιακοῦ - τῆ Τρίχας τὸ γεφύρι."

Σὴ γέφυραν, σὴ γέφυραμ, τῆ Τρίχας τὸ γεφύρι,  
χίλιου μαστόροι ἐχτιζαν καὶ μύριοι μαθητάδες.  
Ὅλεν τὴν μέραν ἐχτιζαν κι' ἀποβραδὺς χαλάουτον.

Ὑπάρχει κι' ἄλλη παραλλαγή τοῦ τραγουδιοῦ, εἶναι τῆς περιοχῆς Ἰνέπολης τοῦ Πόντου. Χαρακτηριστικοὶ εἶναι οἱ στίχοι στὴν παραλλαγή αὐτή. Πάνω στὴν ἀπελπισιὰ τῶν μαστόρων, πού ἔβλεπαν τὸ ἔργο τους νὰ γιγρεμιζέται συνεχῶς, ἀκούστηκε πιερό κελάνδημα πουλιοῦ.

"Ἐνα πουλί ἀπὸ φηλά κελάνδανε καὶ λέει:

"Ἄν δέ φάη ἕναν ἄνθρωπο, γεφύρι κι' σκαροῦται.

Εἶναι ἡ φωνὴ τῆς ἀνθρώπινης μοῖρας. Μονάχα μέ θυσίες τραγικῆς μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος, νὰ κάνη τὴ ζωὴ νὰ λάμπη.

Ὁ ἴδιος ἀκριβῶς στίχος ἀπὸ τὸ γεφύρι τῆς Ἀρτας. Λέει τὸ πουλί.

"Ἄν δέν στοιχειώσετε ἄνθρωπο, γεφύρι δέν στεριώνει.

Ἡ πρώτη παραλλαγή τῆς περιοχῆς Τραπεζοῦντας παρουσιάζει τὴν τραγικὴ μοῖρα σὰν μιὰ δύναμη δαιμονιασμένη, στοιχειό, πού ζητάει ἀπὸ τὸν πρωτομάστορα, νὰ κάνη τὴν τραγικὴ θυσία, πού ἔχει ὅμως τὴν ἐννοια τῆς καταβολῆς λυτρῶν.

Ντόδεῖς με πρωτομάστορα, νὰ στένω τὸ γεφύρι σ' ;

- "Ἄν δῶ σε τὸν κύρη μου, ἄλλο κύρη πὰ κι' ἔχω,  
ἂν δῶ σε τὴ μάνα μου, ἄλλο μανίτσαν κι' ἔχω,

Μὰ τὸ τὸ στοιχειό δέν δέχεται, ἄλλη θυσία θέλει. Καί τότε ὁ πρωτομάστορας....

"Ἄν δῶ σε τὴν κάλη μου, καλύτερον εὐρήνω.

Τὸ στοιχειό τώρα δέχεται.

Ἀπὸ δὴ καὶ πέρα καὶ τὸ Ποντιακὸ καὶ τὸ Ἡπειρώτικο τραγοῦδι παρουσιάζουν τὴν ἴδια συνέχεια. Ἐν τούτοις ὑπάρχει σ' ἕνα σημεῖο κάποια διαφορὰ. Βέβαια, κατὰ τὴ δική μας ἀποψη, οἱ Πόντιοι πῆραν τὸ τραγοῦδι ἀπὸ τοὺς Ἡπειρώτες, ὅμως ἡ Ποντιακὴ λαϊκὴ Μοῦσα, πού ἀπηχεῖ μέ τρόπο ποιοῦ τοῦ ιδιότυπο τὴν ἰδιαίτερη νοοτροπία καὶ τίς ἰδιαίτερες ἀντιλήψεις τοῦ Ποντιακοῦ λαοῦ, πού εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν ἰδιαίτερων συνθηκῶν καὶ ἀπὸ ἀποψη ἱστορικὴ καὶ ἀπὸ ἀποψη κλιματολογικὴ, διαφοροποίησε ὅχι βέβαια τὴν ὑπόθεση τοῦ τραγουδιοῦ, μὰ τὸν τρόπο, μέ τὸν ὁποῖον λητούργησε ἡ ψυχὴ τοῦ πρωτομάστορα. Καί αὐτὴ ἡ διαφοροποίηση εἶναι ἀντανάκλαση ἀπὸ τὴν ἀλλιώτικη ψυχὴ συνθήκη τῶν Ποντίων.

Στῆς Ἄρτας τό γεφύρι, ἡ λαΐνῃ Μοῦσα τῆς Ἡλείρου φάλλει τόν πόνο τοῦ πρωτομάστορα, πού παραγγέλλει στήν ἀγαπημένη του, νά ἔρθῃ στό γεφύρι. Μά λέει στό πούλι, νά πῇ στήν λυγερή του, νά ἀργοπορήσῃ, ὅσο μπορεῖ, πιά πολύ. Πονάει βαθειά ὁ πρωτομάστορας.

Τ' ἄκουσε ὁ πρωτομάστορας καί τοῦ θανάτου πέφτει....  
 Πιάνει, μηνάει τῆς λυγερῆς μέ τό πούλι τ' ἀηδόνι.  
 - Ἀργά ντυθῇ, ἀργά ἀλλαχτεῖ, ἀργά νά πάῃ τό γέμα,  
 ἀργά νά πάῃ καί νά διαβῇ, τῆς Ἄρτας τό γεφύρι...

Στό σημείο ἀκριβῶς αὐτό ἡ Πόντιακῇ Μοῦσα ἀλλοιῶτικα φάλλει τήν τραγικότητα τῆς στιγμῆς. Τῆς δίνει ὁμορφιά μέ τήν ἀγέροχη, περήφανη καί αἰσιδόδοξη στάση τοῦ πρωτομάστορα, πού ἀμέσως μεταξύ ἀγάπης καί καθήκοντος, διαλέγει τό καθήκον. Ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος κάνει τήν ἐπιλογή, δέν ἀφήνει τήν πρωτοβουλία στή μοῖρα.

Μέ χελιδόνια μένυσεν, μ' ἀηδόνια καλομέντσεν,  
 Σάββαν νά πάῃ σό λουτρόν, τήν Κερειήν σόν γάμον,  
 καί τῇ Δευτέραν τόν πουρνόν ἀδᾶ νά εὐρίσκᾶται.

Παραγγέλλει ὁ πρωτομάστορας στή γυναῖκα του, νά λουστῇ, ἔπειτα νά ἀλλάξῃ καί νά πάῃ στό γάμο, στή διασκέδαση, νά χαρῇ ἀκόμη μιά φορά τή χαρά τῆς ζωῆς κι' ἔπειτα περήφανη, ναρθῇ στό γεφύρι, ὅπου μέ μιά προκλητικότητα καί ἀγριότητα, θά ἔλεε κανεῖς, ὁ ἴδιος ὁ πρωτομάστορας σπρώχνει τή γυναῖκα του στό θάνατο, στήν ἐκτέλεση ὅμως τοῦ ὑπέρτατου καθήκοντος.

Κόρ' κεῖ σόν μαῦρον ποταμόν ἐρροῦξεν σό σιεπάρι μ',  
 κόρ' ἄν βουτᾶς καί παίρτες ἀτο, εἶσαι τ' ἐμόν ἢ κᾶλη.  
 Σαράντ' ὀργυᾶς ἐβούτηξεν καί μέ τήν τραγωδίαν,  
 κι' ἄλλα σαράντα βούτηξεν μέ τήν μυρολογίαν.

Ἡ πιστή σύντροφος, γιά νά μὴν ντροπιᾶσῃ τήν ἀξιοσύνη τοῦ συζύγου της, τοῦ πρωτομάστορα, γιά νά μὴ προσβάλλῃ τήν τέχνη του, πέφτει μέσα στά δαιμονιασμένα νερά. Κι' ὅταν ἀντιλαμβάνεται τήν μπαπεσιά ἐκείνου, τότε πιάνει τά μοιρολογήματα καί καταριέται.

Ἄμον τρομάζ' τά γόνατα μ', νά τρομάζ' τό γεφύρι,  
 κι' ἄμον ντό τρέχνε τά δάκρυα μ', νά τρέχνε οἱ διαβάται.

Νά μὴ στεριώσῃ ποτέ τό γεφύρι κι' ὅταν περνοῦν ἀπό πάνω οἱ διαβάτες, νά πέφτουν, ὅπως πέφτουν τώρα τά δάκρυά μου.

Καί οἱ τραγικοὶ μαστόροι τῆς ἀποκρένονται.

Εὐχέθ' κόρη, εὐχέθ' κόρη, εὐχέθ' μὴ καταρᾶσαι,  
 ἔχς σὴν ξενητεῖάν ἀδελφούς, θά ἔρχουν καί διαβαῖνε.

Καί τότε ἡ γυναῖκα πού χαροπαλεύει, ἐκεῖ πού τραγουδάει τό κύνειο ἄσμα της, μετανοεῖ καί εὐχεται νά στεριώσῃ τό γεφύρι.

Κι' ἄμον ντό στέιν' τὰ γόνατα μ', ννά στέκη τό γεφύρι,  
κι' ἄμον ντό στέινε τὰ δάκρυα μ', νά στέκνε οἱ διαβάται.  
Κι' ἄρ κι' πονῶ τὰ κάλλια μου κι' ἄρ κι' πονῶ τήν ὄψι μ',  
πονῶ καί κλαίω τό πουλί μ', ντ' ἐφέκα κοιμισμένον.

Τήν ἴδια κατάληξη περίπου ἔχει καί τῆς "Αρτας τό γεφύρι.

Ἡ βαθύτερη ἔννοια τοῦ τραγουδιοῦ εἶναι, ὅτι ἡ θυσία στερεώνει τήν πίστη γιά τήν ἀξία κάθε δημιουργικοῦ ἔργου. Αὕτη εἶναι ἡ σκληρή μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου. Στήν ὥρα ἀνάλυσή του, γραμμένη ἀριστα, στό περιοδικό τοῦ Γ'.Σ.Σ. "Αλέξανδρος", Σεπτέμβριος 1961, ὁ Γιώργος Τσιτσιμπῆκος ἀνάμεσα στά ἄλλα γιά τόν "Ελληνικό αὐτό θρύλο γύρω ἀπό τό γεφύρι τῆς "Αρτας γράφει: "Αφότου ὁ ἄγγελος μᾶς ἐδίωξε ἀπ' τόν Παράδεισο, ἡ ζωὴ μᾶς ἔμαθε ὅτι τίποτε δέν γίνεται χωρίς κόπυς καί θυσία."

Πρὶν τελειώσωμε τό σημείωμά μας αὐτό, πρέπει νά ἀπαντήσωμε στά ἐρωτήματα τοῦ ἀκροατῆ μας "Ανδρέα Βασιλειάδη. Ὑστερα ἀπό τήν ἀνάλυση πού κάναμε, βγαίνει τό συμπέρασμα, ὅτι τῇ Τρίχας τό γεφύρι δέν εἶναι, παρά τῆς "Αρτας τό γεφύρι, πού κυκλοφόρησε καί στόν Πόντο μέ διαφορετική κάπως παραλλαγή. Ὅσο γιά τόν Δαφνοπόταμο τόν μυριγμένον, ἀναφέρουμε, ὅτι στόν Πόντο ὑπάρχει ἓνα ποτάμι μέ δύο ὀνόματα, Πυξίτης ἢ Δαφνοπόταμος. Τό ποτάμι αὐτό πηγάζει ἀπό τὰ βουνά τῆς Ματσούκας, ρέει παράλληλα πρός τόν κεντρικό δημόσιο δρόμο, πού ξεκινᾷ ἀπό τήν Τραπεζούντα καί πηγάζει γιά τήν Ἀργυρούπολη καί ἐν τέλει χύνεται στόν Εὐξεινο Πόντο σέ ἀπόσταση 22 γύρω στά 2000 μέτρα ἀνατολικά τῆς Τραπεζούντας. Κάποιος φάλτης τῆς Τραπεζούντας στά τέλη τοῦ περασμένου αἰῶνα ἢ ἀρχές τοῦ παρόντος, ὁλοκλήρωσε τῇ μελωδίᾳ τοῦ τραγουδιοῦ - τῇ Τρίχας τό γεφύρι - προσθέτοντας τήν ἐπὶ δόξ "Ελα Δαφνοπόταμε ἢ Δάφνε μ' πόταμε μ' καί μυριγμένε", γιὰτί μέ αὐτές τίς προσθεῖνες ταίριαζε ὁ σκοπός καλύτερα. Τώρα, ἂν στή φαντασία τοῦ φάλτη ὁ Πυξίτης, ὁ Δαφνοπόταμος ἦταν καί τό ποτάμι, ὅπου στή παλιά χρόνια στέριώθηκε τῇ Τρίχας τό γεφύρι μέ τραγική θυσία, εἶναι ἄλλο θέμα. Οὔτε γιά ἐγκληματική σιέψη ἀσφαλῶς θά ἐπρόκειτο, οὔτε καί τραγικό ἱστορικό λάθος θά ἔκανε. Ἡ ἀγνοία δέν εἶναι σφάλμα. Αὕτη εἶναι ἡ ἀπάντησή μας.

Ἀλλά πρέπει, νά ἐξηγήσωμε καί ἓνα ἄλλο ὅρο. Ὁ τίτλος τοῦ τραγουδιοῦ στήν Ποντιακή παραλλαγή εἶναι - τῇ Τρίχας τό γεφύρι - . Γιάτί τό εἶπαν τό γεφύρι οἱ Πόντιοι, Τρίχας; Ἡ φαντασία τοῦ λαοῦ ἐπὶ φαντάστηκε τό γεφύρι, σάν μιὰ τρίχα. Μπορεῖ ἡ τρίχα νά στεριώσῃ; Αἰσμονήθηκε ὁ ὅρος "Αρτα, τῆς "Αρτας τό γεφύρι, μιὰ πού στόν Πόντο "Αρτα δέν ὑπῆρχε καί τό γεφύρι παρομοιάστηκε μέ τρίχα.

Καί πῶς τοποθετεῖται τό τραγοῦδι χρονικά; Ποιᾶς ἐποχῆς εἶναι; Τό ἐρώτημα ἰσχύει καί γιά τῆς "Αρτας καί γιά τῇ Τρίχας τό γεφύρι. Ἡ ἀπάντηση εἶναι δύσκολη. Μερικοί λένε, ὅτι τό Ποντιακό τραγοῦδι - τῇ Τρίχας τό γεφύρι - εἶναι προχριστιανικό. Εἶναι ἐκεῖνοι, πού δέχονται τό

Ποντιακό ως αρχαιότερο. Νομίζουμε, ότι και στο σημείο αυτό η άποψη αυτή δέν είναι ὀρθή. Ὁ ἀείμηστος Νικόλαος Πολίτης - ιδρυτής τῆς Ἐπιστήμης τῆς Λαογραφίας στή χώρα μας, λαμπρός ἐπιστήμων, καθηγητής Πανεπιστημίου - λέει, ὅτι ὅλα αὐτά τὰ τραγοῦδια ἀπό ὅλα τὰ διαμερίσματα τῆς πατρίδος μας, πρέπει νά τοποθετηθοῦν χρονικά στήν Ἀκριτική περίοδο, στή Βυζαντινή ἐποχή δηλαδή. Φαίνεται νά εἶναι ἡ ἐπικρατοῦσα ἄποψη. Τό ἐπιχείρημα τῆς ἀντίθετης ἄποψης, ὅτι τό τραγοῦδι παρουσιάζει εἰδωλολατρικά στοιχεῖα μέ τὰ δαιμόνια καί τὰ στοιχεῖα κλπ. καί ἐπομένως δέν εἶναι δυνατόν κάτι τέτοια κείμενα, νά τοποθετοῦνται σέ μεταχριστιανική ἐποχή, δέν νομίζουμε, ὅτι στέκει, γιατί ὁ Χριστιανισμός δέν μπόρεσε νά καταλύσῃ πέρα γιά πέρα ὅλες τίς ἀντιλήψεις τῆς εἰδωλολατρικῆς. Πολλά εἰδωλολατρικά στοιχεῖα παραμένουν καί μετά τόν Χριστιανισμό καί οἱ αἰῶνες δέν μπόρεσαν νά ξερριζώσουν ἀπό τήν ψυχή τῶν ἀνθρώπων ὠρισμένα προαιώνια βιώματα.

. . . . . ΛΥΡΑ - ΤΡΑΓΟΥΔΙ . . . . . ( Τῇ Τρίτῃς )

Στή συνέχεια τοῦ προγράμματός μας θά ἀκούσετε σιοπούς καί τραγοῦδια ἀπό διάφορες περιοχές τοῦ Πόντου.

. . . . . ΛΥΡ - ΤΡΑΓ . . . . .

Ἐδῶ κλείνει ἡ ἐκπομπή μας, πού τήν ἀνοῦτε κάθε Κυριακή, στίς 10 καί μισό τό πρῶτό ἀπό τό Στρατιωτικό ραδιοφωνικό σταθμό Θεσ/νίκης Κάθε Κυριακή 10 καί μισό τό πρῶτό.

. . . . . Σ Η Μ Α . . . . .

Ἀκούσατε τήν ἐκπομπή μας... Ἀπό τήν Ποντιακή λαογραφία - πού τό θέμα της σήμερα ἦταν ~~ἡ εἰδωλολατρία~~ τό θρυλικό τραγοῦδι " Τῇ Τρίτῃς τό γεφύρι ". Συγκριτική ἀνάλυση μέ τῆς " Ἀρτας τό γεφύρι, γραμμένη ἀπό τό Στάθη Εὐσταθιάδη.

. . . . . τό σῆμα σβήνει . . . . .